

Suomalaista memetiikkaa

Tom Sjöblom

Matti Kamppinen: *Meemejä ja uskonnollisia robotteja*. Yliopistopaino 2005.

Naturalistisen kulttuurintutkimuksen uudelleentulemisen yhtenä airueena voidaan pitää englantilaisen biologin Richard Dawkinsin vuonna 1976 esittelemää meemiteoriaa, jossa kulttuurinen oppiminen ja kulttuurisen tiedon muodostuminen rinnastetaan geneettiseen replikaatioon.

Meemiteoria on sittemmin herättänyt paljon huomiota erityisesti tiedettä popularisoivissa keskusteluissa ja Dawkinsin alkuperäinen teoria on saanut seurakseen lukuisia uusia sovellutuksia ja pohdintoja meemeistä ja memetiikan mahdollisuuksista tieteenalana. Merkittävimmät näistä kehitelmistä, kuten filosofi Daniel Dennetin, psykologi Susan Blackmoren ja antropologi Robert Aungerin kirjoitukset, mai-

nitaan myös Kamppisen teoksen alaviitteissä.

Saamastaan huomiosta huolimatta, memetiikan arvoa tieteellisenä teoriana ei todellisuudessa ole juuri testattu, sillä meemiteoria on synnyttänyt vain hyvin vähän käytännön sovellutuksia. Jopa edellä mainittujen keskeisten teoreetikkojen tuotannossa, meemit näyttävät ennemminkin heuristisina apuvälineinä kuin analyyttisinä työkaluina aineistojen analyysissa.

Siksi onkin piristävää saada lukea Matti Kamppisen, maamme ainoan laajemmin esillä olleen memetiikan, ajatuksia ja kommentteja meemiteoriasta ja sen ympärillä käydystä keskustelusta. Teos on itse asiassa toimitettu koelma hänen aikaisemmin julkaistuista esseistään eri foorumeilla, ennen kaikkea *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä, joten keskustelua seuranneille teoksessa ei sinällään ole mitään uutta. Es-

seiden saaminen samojen kansien väliin auttaa kuitenkin paremmin hahmottamaan Kamppisen meemijattelun lähtökohtia.

Esseekoelmaan heikkoutena voidaan sitä vastoin pitää sitä, että lukijalle ei aina käy selväksi miksi ja millä tavalla, laaja-alaisuudesta tunnetun kirjoittajan monipuolisesta tuotannosta tähän teokseen valitut esseet oikeastaan liittyvät toisiinsa. Karkeasti ottaen esseet voidaan kuitenkin jakaa kahteen ryhmään, josta toiset keskittyvät ajan ja ajankäytön tutkimukseen ja toiset uskontotieteen kysymyksiin.

*

Teoksen alkupuolella Kamppisen kohteena on uskontotiede. Muiden meemiteoreetikkojen tapaan hän näkee uskonnon erityisen lupaavana kohteena memetiikalle ja Susan Blackmorea lainaten luettele erilaisia ”meemikonsteja”, joiden avulla uskonnolliset perinteet pyrkivät säilymään ja löytämään uusia kannattajia.

Kuten Kamppinen itsekin toteaa, erilaisten monistumiskeinojen luetteleminen sinällään jättää analyysin kuitenkin hyvin pinnalliseksi, jos niiden taustalla olevia kulttuurisia ja kognitiivisia prosesseja ei pyritä millään tavalla selvittämään. Tähän jälkimäiseen tehtävään näyttää meemiteoria olevan yleensä yllättävän hampaaton. Itselleni jäi myös epäselväksi Kamppisen hehkuttama meemiteorian ilmeinen heuristinen arvo uskontojen tutkimuksessa. Ainakaan Blackmoren luettelemien meemikonstien joukossa ei ole yhtäkään sellaista tekijää, joka ei olisi ollut uskonnontutkijoiden tiedossa jo entuudestaan.

Kamppinen ei suinkaan ole kritiikkittömästi meemiteorian kannalla. Ansiokkaasti hän käy lävitse viime vuosina memetiikan ympärillä käytyä keskustelua ja osoittaa missä meemiteorian ongelmat ja rajat sijaitsevat. Tämän kriittisen katsauksen jälkeen olisi oikeastaan odottanut että Kamppinen olisi osoittanut miksi hän kaikesta huolimatta vielä uskoo meemiteoriaan mahdollisuuksiin. Kamppinen ei kuitenkaan enää palaa aiheeseen vaan siirtyy seuraavissa esseissä käsittelemään uskonnollisen robotin mahdollisuutta ja etnografian tekemistä.

Meemiteoriaa pohtiva ensimmäinen esse on Kamppisen mukaan avain kirjan muiden esseiden ymmärtämiseksi, mutta lukijalle jää ainoastaan hämmentynyt mieli siitä, miten meemiteoria näkyy millään tavalla seuraavissa esseissä. Lyhyt kaiken kokoava esse teoksen lopussa, jossa oltaisiin palattu taas meemiteoriaan kysymyksiin, olisi kenties selkeyttänyt tilannet-

ta. Nyt lukijalle jää päällimmäiseksi se käsitys, kirjoittajan pyrkimyksistä huolimatta, että meemiteoria on viimekädessä melko tylsä työkalu kulttuurintutkimuksen apuvälineeksi.

*

Kamppisen esseet ajasta ja ajan kulttuurisesta ja biologisesta ymmärtämisestä avaavat lukijan silmät huomaamaan kuinka monitasoisesta ja kattavasta asiasta oikeastaan on kysymys.

Käsite ”aika” kätkee itse asiassa sisäänsä hyvin monenlaisia ja kaiken kirjavia ilmiöitä joiden käsitteleminen yhtä aikaa ja ikään kuin toisiinsa liittyvinä ilmiöinä näyttää hyvinkin ongelmalliselta. Kamppisen pienet huomiot ajan kummallisuuksista ovat ajoittain osuvia ja pirstavia.

Hänen tapansa kirjoittaa aikaisempaa tutkimusta laajasti esitellen ja siihen tukeutuen jättää kuitenkin epäselväksi kirjoittajan oman aidon panoksen keskusteluun. Koska kyseessä on esseekokoelma ei teoksessa myöskään yleensä pyritä kovinkaan syvälliseen argumentointiin tai omien näkemysten perusteiden syvempään selvittelyyn, joten Kamppisten ajatusten hyväksyminen tai hylkääminen jää pitkälti lukijan oman asiantuntemuksen varaan.

Teoksen luonteesta johtuen myös lähteiden käyttö on sangen väljää ja huoletonta, joka voi olla lisäsyy vaikeuksiin erottaa Kamppisen oma ääni hänen lähteinään käyttämiensä tutkijoiden äänestä.

Jos Kamppinen tarkoituksena on ollut osoittaa kuinka meemiteoria auttaa kulttuurintutkijaa hahmottamaan omaa tutkimuskohdettaan, kuten hän teoksen esipuheessa esittää, ei teos mielestäni onnistu tehtävässään. Meemiteorian käsittely hylätään juuri kun päästään mielenkiintoisten kysymysten ääreen ja seuraavien esseiden keskustelut eivät näytä olevan riippuvaisia meemiteoriasta laisinkaan.

Samoihin huomioihin ja oivalluksiin olisi voinut päästä muistakin teoreettisista lähtökohdista käsin. Olisi ollut mielenkiintoista lukea esimerkiksi siitä miten Kamppinen näkee meemiteorian suhteessa kognitiotieteeseen, johon teoksessa viitataan useammankin kerran tai minne naturalistisen kulttuurintutkimuksen kartalle memetiikka olisi loppujen lopuksi sijoitettava.

*

Se miksi itse pidän meemiteorioita ongelmallisina johtuu juuri siitä, että ne lähestyvät ihmismieltä loppujenlopuksi kuten mustaa laa-

tikkaa. Kulttuuri nähdään biologisista prosesseista itsenäisenä, joskin toiminnaltaan analogisena, systeeminä ja ihmismielet enemmän tai vähemmän passiivisina meemien kasvualustoina. Näin kulttuurista tulee eräänlainen biologisiin organismeihin rinnastuva superorganismi. Naturalistisen kulttuurintutkimuksen näkökulmasta tämä lähtökohta on kuitenkin ongelmallinen, koska siinä erotetaan kulttuuri ja luonto toisistaan.

Meemiteoriassa ei itse asiassa ole juuri huomioitu biologisten tekijöiden vaikutusta kult-

tuurisen aineiston välittymisessä ja siten memetiikan naturalistisuus voidaan kyseenalaistaa. Näyttääkin siltä että memetiikka vain kääntää uudelle, luonnontieteistä lainatulle terminologialle sen, mitä kulttuurintutkijat ovat aina tehneet. Analyyttisellä tasolla se ei näytä tuottavan mitään varsinaisesti uutta kulttuurintutkimukseen.

Kirjoittaja on dosentti Helsingin yliopiston Uskonnontieteen laitoksella.